

מעלת ביאורו של מהר"י קאפח על הרמב"ם*

כבוד מעלת הרב הגדול, מעוז ומגדול, איש רב פעלים לתורה ולתעודה, רבה הראשי של קריית-אוננו וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, הגאון הרב רצון ערוסי. כבוד מעלת הרבנים היקרים והנכבדים, כל אחד ואחד לפי כבודו ומעלתו, ואם אתחיל למנותם, יכלה הזמן והמה לא יכלו. כבוד ראשי הציבור הנמצאים כאן. כבוד ידידי הרב הגדול, מעוז ומגדול, איש רב פעלים לתורה ולתעודה, הגאון הרב רבי יוסף קאפח, ה' ישמרהו ויחייהו, ויתקיים בו הכתוב: "עוד יִנוּבּוֹן בְּשִׁיבָה דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יִהְיוּ" (תהלים צב, טו), כפי הפשט, עוד יניב עוד ועוד ספרים, עוד יניב לנו בשיבה, שיהיה תמיד דשן ורענן ובריא אולם. כן יהיה רצון.

גדולתו של הר"י קאפח מכח הרמב"ם

הרב היה מוכר בתחילה כמתרגם של הרמב"ם. לאחר מכן הכירו אותו כבקי בהרמב"ם. אחר כך הכירו אותו, או יותר נכון אני הכרתי אותו כפסקן גדול לא רק בשיטת הרמב"ם, אלא פסקן הבקי בכל הש"ס ובכל הרמב"ם.

כאשר ישבנו בבית הדין כמה שנים, וישבנו לחלופות עם עוד כמה רבנים, השכל הבהיר שלו, הסברה הישרה שלו, גם מה שלא כתוב ברמב"ם הוא מצא זאת בין השיטין, וגם מה שנמצא בגמרא הוא מצא את מה שלא הביא הרמב"ם. היושבים פה לא מכירים אותו בפסקים, בכוחו בפסק. אנחנו זכינו והכרנו אותו מקרוב, את המוח העצום שלו בפסק, וזה אולי אפשר לומר דבר קטן מגדולתו.

ישבנו באחד הפעמים יחד עם הרב שלמה גורן ע"ה, שהיה ידוע כבקי עצום ותקיף גדול, ובאותו מקרה אמר הרב גורן "ההלכה כך, וכך כתוב בירושלמי", והתחיל לומר לנו בע"פ את הירושלמי, ואנחנו עומדים ותמהים. אני הייתי תמה ומסתכל על הרב קאפח היאך הוא יגיב. והנה אומר לו הרב קאפח: אבל הרמב"ם לא הביא את הירושלמי הזה, וייתכן או שלא היה לו בפניו ירושלמי זה או שלא קיבלו להלכה. הרב גורן הגיב

* דברי הראשון לציון הגר"מ אליהו זצ"ל בסעודת מצוה – יומא טבא לרבנן, לרגל סיום ביאורו של הרה"ג יוסף קאפח על משנה תורה להרמב"ם, מיום ב' אדר ב' התשנ"ז (11.03.97) בבית אריאל, ירושלים. נערך ע"י ר' חננאל הלוי יצ"ו. הערות, כותרות ומראי מקום ניתוספו ע"י המערכת. מערכת "מסורה ליוסף" מודה לר' טוב צדוק הי"ו על שמסר לנו ברוב טובו הקלטה של ערב חשוב זה. ניתן לצפות בכנס כולו באתר "נצח ישראל": <http://www.net-sah.org/he/node/6053>

בקול: "טוב, אבל שם כתוב ושם כתוב". והוסיף ואמר לו הרב גורן לרב קאפח: "אתה 'רַמְבַּמִּיט'". מיד אמרתי לרב גורן: "האם זה מעלה?". מיד הוא אמר: "ודאי, זה מעלה גדולה. אין היום אחד הבקי בדברי הרמב"ם כמו הרב קאפח". שוב אמרתי לו: "אם הרב מעיד עליו כך, אז נגמר הדין, הרמב"ם לא פסק כמוך, לכן חזור בך". ולבסוף שכנענו אותו לחזור בו.

הכח של הרמב"ם מפורסם ב"פירוש המשניות", ב"ספר המצוות", ואף בספר החקירות שלו [=מורה הנבוכים]. ואכן יש בו הכל. אולם הכח הגדול של הרמב"ם זה ב"היד החזקה", ב"משנה תורה", בפסק הלכה. לכן הרב קאפח מעבר לכך שהוא מתרגם נפלא, וברור שהתרגום שמתרגם זהו דבר חשוב מאוד, וכפי שמדגיש הרב: "אם אינך מבין מה שכתוב, אתה לא יכול לתרגם בדיוק". ומנסיוני שלי, כידוע שתרגמו את "תשובות הרמב"ם", אך לא הרב קאפח תרגם אותן, כל פעם צריך הייתי לדקדק ולעיין, האם תרגמו כדין או לא, כי יש ובתרגום שינו את ההלכה, לכן התרגום המדויק הוא דבר חשוב מאוד. אבל מעבר לכך, פסק הלכה זה עיקר עיקרים. זהו הכח הגדול של הרמב"ם, כך שהשיא הגדול של הרמב"ם זהו "היד החזקה".

שמחה לדורות ולאבות ראשונים

חז"ל אומרים: עושים סעודה לגמרה של תורה. יש גמר של תורה שבכתב, ויש גמר ל"משנה תורה", ויש גמר גם כן לפירוש ל"משנה תורה. על שלמה המלך, אמרו שתיקן ואיזן ועשה משלים הרבה. אבל השבח שלו, שעשה אוזניים לתורה. "פְּנִי, אִם תִּכְסֶם לְפָנַי יִשְׁמַח לִבִּי גַם אֲנִי" (משלי כג, טו). זאת אומרת, השמחה של דוד המלך, שיש לו בן שעושה אוזניים לתורה. השמחה של האבא ושל הסבא של הרב, זוהי השמחה הגדולה שאני חושב שלא קם מזמן הרמב"ם ועד הדור שלנו אחד שידע לפרש דברי הרמב"ם כמו שהרמב"ם כתב אותם.

אומרים העולם שפעם היה גאון גדול שהיה דרשן גדול. כשעלה לשמים וראה את הרמב"ם, מיד אמרו לו זה הרמב"ם. אמר לעצמו: יופי, יש לי קושיה עליך, אך תשמע גם את התירוץ שלי. הקשה לו את הקושיה ותירץ את התירוץ. אמר לו הרמב"ם: לא לזה התכוונתי. הוסיף ואמר לו איזה פירוש קטן, ודחה לו את כל הפלפול שלו. אמר לו: אם כך אתה הרמב"ם – אתה "פְּרַעֲנֵק". אנחנו מבינים את הרמב"ם? כדי להבין את הרמב"ם, צריך להיות הרמב"ם.

ביאור הר"י קאפח בבחינת דבש וחלב

האוזניים לתורה הם בבחינת "דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ" (שיר השירים ד, יא). בגמרא (בכורות ו ע"ב) אמרו: איפה יש לנו הוכחה שמותר לשתות חלב, אולי יש בזה משום

אבר מן החי. והגמרא שם הביאה כמה וכמה לימודים, עד שבסוף נאמר: "אֶרְךָ זָבַת חֶלֶב, וְדָבַשׁ" (דברים ו, ג). אילולא שהיה מותר לשתות חלב, התורה לא הייתה משתבחת בזה. עוד נאמר שם על דבש, שהוא מותר, אף שלכאורה זה יוצא מדבר טמא, והיוצא מהטמא טמא. אלא מפני שהדברים רק מוצצות את הדבש ומעבירות לכוורת שלהן, זה לא נוצר מתוך גופן, לכן הדבש מותר. זאת אומרת, הדבש הערב הזה הוא רק מלוקט מפה ומפה, אבל זו היא עבודה נפלאה, לדעת איך ללקט ואיך לאסוף. זה משהו מופלא. זה לא שלך. אתה לקחת מפה ומפה והדבקה לאחד. חלב זהו יצור עצמי בגוף האדם או הבהמה. הבהמה אוכלת ירק והופכת זאת לחלב. האישה אוכלת אוכל והופכת זאת לחלב. לכן לזה צריך פסק הלכה מיוחד בגמרא שחלב מותר.

יש ממפרשי הרמב"ם בבחינת חלב, ויש ממפרשי הרמב"ם בבחינת דבש. מלקטים. אך עוד לא היה שום מפרש שהכניס בתוך הפירוש על דברי הרמב"ם בהלכות את התשובות שלו, את "ספר המצוות" שלו או את ה"מורה נבוכים" שלו בתוך הפירוש. נכון, היו הרבה מלקטים יפה, בבחינת דבש, וכן היו רבנים שפירשו את הרמב"ם בבחינת חלב. הם בעצמם פירשו והסבירו את דברי הרמב"ם, ולעתים מתוך ההתלהבות שלהם אמרו שגם אחרים הסבירו אחרת, וסטו מדברי הרמב"ם. אולם הפירוש של הרב קאפח על הרמב"ם הוא דבש וחלב. הוא התחיל בדבש, ולמי ששם לב, בכל אורך הפירוש שלו הוא לא שינה. הערתי לו באמצע עבודתו, "תכניס את דברי פלוני וכו', ואמר לי: "לא, אני ממשיך הלאה בשיטה שלי".

ראשית, הוא מלקט. כך אומר לחם משנה, כך אומר הכסף משנה, כך אומר הרדב"ז, כך אומר הרלב"ח ועוד. ובמקום שהוא רואה שחולקים על הרמב"ם או שלא הבינו את דברי הרמב"ם, מיד הוא יוצא להגן על הרמב"ם. והיאך הוא יוצא להגן? קודם הוא מוכיח שדבריהם לא מדויקים, אבל בצורה מאוד עדינה ומאוד מכובדת, כמו שלהרמב"ם הייתה עדינות נפלאה, לדחות את הפוסקים הראשונים בצורה מאוד מכובדת. ואחר כך הוסיף מדיליה כיד ה' הטובה עליו, הוסיף את הפירוש שלו העצמי למקום שהפירוש של הראשונים לא מסבר את האוון או במקום שהפירוש של הראשונים מתנגד. זהו שילוב, שיש בספר הזה גם דבש וגם חלב, וזה המעלה והחשיבות. דבר נפלא וחשוב מאוד לצרף את שניהם ביחד, לחברם בחינת "דָבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ".

דרכי ביאורו של הר"י קאפח

בשורה [=בהלכה] הראשונה של הרמב"ם ב"משנה תורה" יש "שם" ויש "שם". על זה הרב מתפלפל,¹ כי לא יודעים מה זה "שם" מה זה "שם", והוא מסביר מהו הביטוי הנכון. וכן בענין קידושי כסף, אם זה מהתורה או מדרבנן, אם זה מדברי סופרים או לא.

1 עיין בביאור הגר"י קאפח הלכות יסודי התורה פרק א ציון ה.

אנו, שגדלנו על פירוש ה"לחם משנה" וה"כסף משנה" ושזה גם הפירוש של הבן של הרמב"ם [=רבנו אברהם], ומה לכאורה יותר טוב מזה? אך התעוררה בי פעם קושיה מפורים וחנוכה, שהם מדברי סופרים, ודיברתי עם כבוד הרב קאפח על הנושא הזה, והוא אמר לי: "אף אחד לא מבין. זה לא נכון. הרמב"ם לא יאמר דברים כאלה שהם נגד גמרא. הרמב"ם יגיד דבר כזה מדברי סופרים? ! הרמב"ם יחלוק על עצמו שיש יסודות לתורה? !". מיד אמרתי לו: "אבל כתוב". מיד הוא אמר לי: "לא, הוא לא כתב מדברי סופרים, זה הכל מהתורה". חזרתי ואמרתי: "אבל בנו כתב". אמר לי: "בנו? ! אולי הטעו את בנו". אנו, שאנו מכירים את הרב יוסף קאפח, הוא יותר טוב מבנו של הרמב"ם, איזה בקיאות יש לו בדברי הרמב"ם, הבן שלו לא ידע, והוא ידע. אחרי שאמר לי כך, אמרתי לו: "אבל אני אחקור. אני אסמוך על התיקונים של הרב?". בדקתי, וזה נכון מה שאמר הרב קאפח. הרמב"ם לא יצא ממנו טעות כל כך גדולה. נכון שכולם פלפלו וביקשו, וכמה ספרים יש על זה, וכמה חידושים יש על זה, אבל לנו כבר נפתרה הבעיה.²

וכן נציין שברמב"ם מופיעות "הלכות פורים" לפני "הלכות חנוכה", וזה ארבעה פרקים, ובשונה מה"שולחן ערוך" ש"הלכות חנוכה" זה לפני "הלכות פורים, משום שהלך לפי הסדר של השנה, ואילו הרמב"ם הלך לפי ההלכה,³ פורים זה מדברי קבלה, ורק אחר כך חנוכה, שזה מדרבנן. וכידוע, הרמב"ם ב"הלכות מגילה" (א,יא) כתב שבמקומות המסופקים, ביום ראשון קוראים עם ברכה וביום שני קוראים בלא ברכה. ולמה קורא ביום הראשון עם ברכה, מכיוון שזה על פי רוב העולם. והוקשה לר"ן (מגילה פרק ראשון, ד ע"א בדפי הרי"ף), למה יברך ב"ד, הרי יש כאן ספק דרבנן לקולא? ובכלל מה אתה קורא, ואם כאן אתה מסופק, אל תקרא בט"ו. ואם תאמר שלא יקרא גם ב"ד, זה באמת נכון, אבל סוף כל סוף תיקנו חכמים לקרוא, לכן יקרא ב"ד. אלא שהר"ן אומר שהיום הראשון שאתה נפגש אתו, זהו המצווה הראשונה שבאה לידך, ואל תחמיצנה, לכן תקרא ב"ד. אולם לגבי הברכה, ספק ברכות להקל. אבל הרמב"ם בא ואומר מסברה: אם אתה רוצה לומר שאתה בספק, אם כך, לא תקרא לא ב"ד ולא בט"ו, וכן לא תברך גם כן מספק, אבל היות ורוב העולם קוראים ב"ד, נמצא שבכל מקום ומקום שאתה מסופק, יש לקרוא מדין שאתה כרוב העולם, ואז אתה יוצא ידי חובה ב"ד, כי כך נוהגים רוב העולם. אבל בט"ו תקרא, לא כהבנת הר"ן שזה מדין חסידות, אלא מדין חיוב לקרוא. ולמה חיוב? הלא זה ספק דרבנן לקולא? ! ומצאנו שאומר הגאון מוילנא אחרת (בביאורו על שו"ע אור"ח תרפח, יד, ד"ה כי אם) שהרי כתוב בירושלמי: בן ט"ו שקרא ב"ד יצא ידי חובה. ועל כן, כולם יקראו ב"ד ויברכו ב"ד. וכך הוא פוסק. אבל הרמב"ם לא מסכים בכלל לשיטה ולקו הזה.

2 עיין בביאור הגר"י קאפח הלכות אישות פרק א ציון יב.

3 עיין בביאור הגר"י קאפח הלכות מגילה וחנוכה ציון א.

לכן אקדים שישנה עוד מחלוקת גדולה אם קריאת המגילה היא מדאורייתא או מדרבנן, כלומר דברי סופרים זה כדאורייתא או דברי קבלה כדאורייתא או בכלל זה דרבנן כל קריאת המגילה. הרמב"ם לוקח את קריאת המגילה ואת חנוכה, שמעלתן כל כך חשובה. לכן גם אם נאמר שזה דרבנן, הפכנו את זה לחשיבות כאילו זה דאורייתא. אמנם יש מהפוסקים שאומרים שבפורים כל המצוות הן דברי קבלה, שהם חמורים כמו דברי תורה. ואם נאמר כך בדעת הרמב"ם, נמצא הכל מיושב. ואביא דוגמה. כשמגיעים אנו לפירושו של הרב קאפח על הרמב"ם הזה, הוא מביא לנו את האוכל חלב שחייב להביא קרבן אשם, קרבן תלוי, כזית או שתי כזיתות. וכן הביא את המחלוקת, אם צריך חתיכה בשתי חתיכות, אם החתיכה מעצמה, מה נקרא הגדרה של ספק. ולכאורה, מה הרב מכניס לנו דברים אלו לפורים, מה זה שייך הדבר הזה לעניין זה? אלא, כאן תראו את הגאונות, היאך הוא מסביר את דברי הרמב"ם, ומותר לומר מקצת שבחו בפניו, וכל מה שאומר זה אולי מקצת דמקצת אני אומר, וכל זה בכדי להסיר את קושיית הר"ן על הרמב"ם.⁴ ובאיזה עדינות הביא את דברי המפרשים והב"י שהביא דברי הר"ן, ורק אחר כך בא להסביר דברי הרמב"ם בצורה רצופה ונאה וברורה.

למעשה, הרב קאפח לא רק ליקט, אלא הסביר. ועל זה ממש מגיע לו יישר כח. אבל יישר כח היותר גדול בהגהות שלו, שהחזיר עטרה ליושנה בדברי הרמב"ם. שמא תאמרו: וכי מה הכח הזה או מה החכמה בזה? החכמה היא לומר זאת בעוז של תורה, שהרי כל הגאונים מסבירים את הרמב"ם כך, וכל הגאונים מתפלפלים בו, ואתה לכאורה מוסיף או מחסיר מילה, ובכך אתה מתרץ את הכל על סמך ההגהות [על פי הגרסאות העתיקות], שכך הם דברי הרמב"ם. לכן ברור שהוא מצא הרבה ספרים שכתוב בצורה אחרת, וגם ראה כתבי יד אחרים, והוא דן ומלבן ומברר מה שיטתו של הרמב"ם, ועל מה נתכוון הרמב"ם. אין זה אלא "אֵישׁ אֶשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ" (בראשית מא, לח). אין זה אדם רגיל, כי לא יכול להיות בן אדם שיצליח לעשות דבר כזה, אם לא נשמת הרמב"ם "נתעברה בו" או שהוא זכה לרוח הקודש, כמו שמספרים על הרמב"ם עצמו, שכשהרמב"ם כתב את "היד החזקה", אז כל הספרים והסוגיות היו פתוחים לפניו, וכשכתב את כל הפסקים, למעשה זה לפי רוח הקודש, כי אדם לא יכול לעשות את זה לבד. כיום יש כבר מחשבים, יש כרטיסיות, ויש כל מיני שכלולים איך לזכור ולפתח את הדברים. בלחיצת כפתור במחשב, אתה מקבל מה שאתה רוצה. היום, כשעושים אנציקלופדיה או ספר, מוציאים בסוף ספר של השמטות, מה שהחסירו, זאת למרות שיש מחשב ויש עורכים. אולם שאדם אחד ייקח את כל הש"ס בבלי וירושלמי וכל הספרא וספרי ותוספתא ללא מחשב, ואין בספרו השמטות. ואם ישנה הלכה בגמרא שלא מוזכרת ברמב"ם, כבר ישנם אלפי ספרים ומפרשים רבים שמסבירים למה השמיט זאת. כך כשאדם אחד עושה זאת, זה בוודאי רוח הקודש, שהשכינה עמו, יש לו קדושה גדולה ודרגה גדולה, להצליח לקחת ולכלול את כל התורה כולה ללא השמטות ותיקונים. לכן,

זו היא מעלה גדולה לפרש ולתקן את דבריו ולהחזיר אותם למה שהיו בתחילה. זהו "אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בוֹ".

שמחה גדולה של סיום

כשעושים סעודות [סיום], זה דבר גדול וחשוב מאוד. וכבר הגמרא אומרת שכולם מודים שאף שיש מחלוקת על כל יום טוב אם "לכם" או "לשמים", אבל בעצרת בעינין לכם (פסחים סח ע"ב). כולם מודים שבמתן תורה צריכים לאכול. ולכאורה, היה צריך לומר כולם מודים במתן תורה שעל כולם לשבת ללמוד תורה, מה מקום לאוכל – גשמיות? אומר רש"י שם, להראות שאנו שמחים במתן תורה, ומבטאים את זה על ידי גשמיות, שכאשר אדם אוכל, יש שמחה ברוחניות של התורה, ובפרט כשעושים סעודה לגמרה של תורה, וגמרה של תורה ממש הן תורה שבכתב והן תורה שבעל פה כמו שאומר הרמב"ם (בהקדמתו) שהוא כלל את הכל.

ברכתי לכבוד הרב, יהי רצון שחפץ ה' בידו יצליח להמשיך הלאה להגדיל תורה ולהאדירה, ויש עוד הרבה דברים ברמב"ם שעדיין עינינו חשוכות, ואנו מחכים שיאיר לנו את עינינו. ואנו מברכים את הרב רבי יוסף, יוסף מלשון יוסף הלאה, לא גמרנו ועצרנו פה, אלא "יִסֶּף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים". וה' ירחיב את גבולו גם בתלמידים וגם בכתבות, ויתן לו ה' ויוסיף לו כח ובריאות, שיוכל להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה. ויהי רצון שכולנו נזכה לראות את הרמב"ם, "יִחְיֶינָה מִתִּיבָה נְבִלְתִּי יְקוּמוּן" (ישעיהו כו, יט), ואז נשאל אותו שאלה: האם מה שכותב הרב קאפח זה נכון? ואני בטוח שיגיד שזה נכון. יישר כח לכולכם.